

Maca JOGAN

Rosemary Crompton: *Employment and the Family. The Reconfiguration of Work and Family Life in Contemporary Societies.*

Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore in Sao Paulo 2006, str. 244, \$ 31.99 (ISBN 0521600758).

Čeprav je bilo vprašanje usklajevanja med delom in družino dejansko navzoče od vstopanja žensk v plačano, pridobitno delo, torej več sto let, so ga potiskali v nevidnost družbeno pomembnega področja delovanja. V 20. stoletju je bilo potrebnih več desetletij, da je bilo v evropskem prostoru priznано kot družbeno pomembno in enakovredno drugim perečim vprašanjem – predvsem zaradi organiziranih socialnodemokratskih in feminističnih prizadevanj. Tako je proti koncu 20. stoletja dobilo svoje mesto tudi v ključnih razvojnih dokumentih Evropske unije, s katerimi naj bi se vsestransko oblikovala in utrjevala politika enakih možnosti. V EU se dopolnjujeta dve strategiji za odpravljanje neenakosti: »nazaj usmerjeno« strategijo označujejo spolno specifični ukrepi za ženske, medtem ko je za strategijo, ki je usmerjena »v prihodnost«, značilna preobrazba institucij z integracijo enakosti možnosti za ženske in moške na vseh ravneh in v vsa področja.

Med tema dvema usmeritvama poteka tudi raznoliko usklajevanje poklicne in družinske vloge, odvisno od vrste širših družbenih okoliščin v svetu in v posamezni državi. Ali je to usklajevanje v konkretnih okoliščinah razumljeno in se prakticira kot »njeno« ali »njuno« pretežno zasebno vprašanje ali pa kot »skupno javno« vprašanje nikakor ni nepomembno, temveč zadeva samo bistvo razvojne usmeritve sodobnih družb.

Prav z razkrivanjem mnogostranske družbene determiniranosti usklajevanja razmerja med delom in družino se ukvarja angleška raziskovalka R. Crompton v delu *Employment and the Family. The Reconfiguration of Work and Family Life in Contemporary Societies.* Jasno izražena spoznavna usmeritev avtorice, ki obravnavani pojav umešča v kompleksno in zgodovinsko spremenljivo družbeno okolje ter s tega vidika podrobno analizira tudi različne prevladujoče teoretske razlage, pri čemer se opira na bogato bero sociološkega empiričnega raziskovanja, si vsekakor zasluži pozornost širše družboslovne skupnosti.

K resni poglobitvi in intelektualni presoji avtorica spodbuja že v prvem poglavju, v katerem predstavlja svoje teoretsko izhodišče, pojmovni aparat in metodološki pristop. Ključna značilnost njenega pristopa k analizi in razlagi aktualnega pojava je celovita kritična »tuzemskost«, ki ji omogoča dvom o nekaterih redukcionističnih teoretskih razlagah posebnosti sodobne družbe. Nasprotno modni sociološki sholastiki, ki počiva na načelu distance do kompleksne in večkratno razslojene družbene resničnosti ter z enostranskim osredotočanjem na (pristransko) izbrane značilnosti povečuje radikalno drugačnost sodobne družbe, se avtorica usmeri na celovito družbeno organizacijo dela, ki pa kaže presenetljivo veliko podobnosti s tisto urejenostjo družbe, ki naj bi bila v »postmoderni«, »pozni moderni«, »refleksivni moderni« ali »visoki moderni« presežena. Preseženi in zastareli naj bi bili tudi pojmi, ki so označevali glavne značilnosti »predmoderne« ali samo »moderne« družbe. Za avtorico je takšno pojmovno moderniziranje in pomensko kozmetiziranje preveč odmaknjeno od spoznanj, ki jih nudi vrsta sodobnih empiričnih raziskav na različnih področjih. Prav izsledki teh raziskav dokazujejo, da so »zastareli« pojmi, kot sta kapitalizem in razred, še vedno uporabni tudi za pojasnjevanje spreminjanja dela in družine ter njune medsebojne povezanosti.

Ta spoznavna rdeča nit je očitna v celotnem besedilu. Tako avtorica razkriva spoznavne hibe tistih pristopov, ki poudarjajo individualizacijo, prožnost zaposlovanja, vseprežemajočo izbirnost sodobnih »akterjev« kot radikalno drugačnost glede na pretekle družbene prakse. Utemeljeno opozarja na izključevanje mnogih drugih strukturnih dejavnikov, ki vplivajo na te (vsekakor tudi očitne sodobne) procese in poudarja, da je ključno vprašanje, na kakšni podlagi potekajo npr. individualne izbire. Pri iskanju odgovora na to vprašanje pa je potrebno upoštevati povezanost spolov z razredi in načinom strukturiranja neenakosti (str. 14). R. Crompton pa ob nasprotovanju »vulgarnemu kulturalizmu« ne zapade v »vulgarni materializem«, saj njen pojem razreda vsebuje tako materialne kot kulturne razsežnosti. Zato upravičeno poudarja, da posamezniki »izbirajo, vendar to počnejo znotraj vrste materialnih okoliščin in normativnih okvirov, ki rabijo reprodukciji družbenih hierarhij in s tem 'razredov'« (str. 21).

V sistematično razčlenjeni obravnavi avtorica v šestih poglavjih izoblikuje specifičen uvid v delovanje med sabo povezanih strukturnih sestavin, začenši z vprašljivo zgodovinsko dolgotrajno družbeno delitvijo dela po spolu, ki je ženskam dodelila »družino« – območje domačega skrbstvenega (neplačanega) dela in odvisen položaj, moškim pa »delo« – udeležbo v plačanem delu in nadrejen položaj, ki ga je utrjevala obče veljavna ideologija enega hranitelja družine. Avtorica v zgodovinskem orisu angleške družbe prepričljivo pokaže, kako je na tej ideologiji temelječe urejanje trga dela in družine utrjevalo žensko podrejenost (npr. z onemogočanjem razvez do 1969, s pričakovano in celo obvezno opustitvijo zaposlitve ženske po rojstvu prvega otroka) ter kako je socialna politika po drugi svetovni vojni počivala na modelu moškega kot hranitelja

družine. Politika »socialnega kompromisa«, ki je v VB prevladovala do nastopa M. Thacher (1979), naj bi sicer zmanjšala družbene (razredne) neenakosti, a je temeljila na tradicionalni predpostavki o neenakosti po spolu, katere učinkovanje ni bistveno zmanjšal niti zakon o enakem plačilu (1975).

V času thacherizma (1979-1997) se je ob uresničevanju neoliberalnih ekonomskih in socialnih politik ter ob krepitevi tržnih mehanizmov povečala neenakost plač in bogastva, hkrati pa je prišlo do množičnega zaposlovanja žensk. Kot kažejo raziskave do leta 2002, so se pričakovanja (vedno bolj izobraženih) žensk glede zaposlovanja povečala, podpora tradicionalnemu stališču o vlogi žensk pa se je zmanjšala (zlasti pri ženskah). Vključenost žensk v zaposlovanje pa je razredno neenaka in avtorica ugotavlja, da nastaja polarizacija med tistimi, ki so »denarno bogati in časovno revni« ter drugimi, ki so denarno revni, a časovno bogatejši (str. 47). Ravno očetje zadnje kategorije (predvsem fizični in rutinski delavci) so ob večinsko zaposlenih ženah/materah precej bolj usmerjeni v družinsko delo (npr. z »izmenskim starševanjem«) kot očetje višje plasti (menedžerjev), ki se lahko s prenosom na najeto delovno silo izključijo iz družinskih obveznosti. Zato je povečevanje neenakosti med razredi (ki je v zadnjih desetletjih očitna) povezano tudi z zmanjševanjem spolne neenakosti (znotraj družine pri večinski plasti, kar pa ima posledice tudi za položaj spolov zunaj družine). V nasprotju s poudarjanjem proste izbire parov glede različnih življenjskih stilov in modelov družin v moderni družbi R. Crompton (str. 53) na podlagi raziskav (British Social Attitudes) ugotavlja, da se tako stališča o zaposlovanju žensk (mater) kot njihovo dejansko obnašanje stalno spreminjajo glede na družbeni razred, da pa ženske prej spremenijo stališča (denimo, da zaradi zaposlitve trpi družina), kot pa zapustijo zaposlitev. Na individualne odločitve glede zaposlitve vplivajo razredno neenako strukturne ovire (pomanjkanje javnih otroških vrtcev, nemožnost zaposlitve) in cikel v družinskem življenju. Pretirano poudarjanje »izbir« pa po R. Crompton (str. 60) lahko nastopa kot sredstvo racionalizacije naraščajočih neenakosti v novi dobi »skrajnega kapitalizma«.

Vprašanje kariere žensk avtorica obravnava glede na ključne značilnosti spreminjanja organizacije iz fordistične birokratske v »prožno«, s prožnim zaposlovanjem, visoko privrženostjo, individualizirano skrbjo za kariero. Ob tem, ko predstavlja postopno odpravljanje nekaterih ovir za napredovanje žensk na vodilne položaje, se osredotoči na vprašanje, zakaj je kljub spremembam (večja politična podpora zunaj in spremembe kulture organizacije) tako malo žensk na najvišjih položajih. Celovitejšega odgovora na to vprašanje ne morejo dati tiste raziskave, ki se usmerjajo predvsem na oblikovanje spolnih identitet v organizacijski kulturi (čeprav so njihovi izsledki pomembni), temveč raziskovanje širšega družbenega okolja, v katerem potekata »working« in »caring« (str. 67). Na podlagi podatkov raziskav dveh velikih organizacij, ki sta »družini prijazni«, R. Crompton s poglobljeno spolno in razredno večdimenzionalno analizo (možnosti kariere, stališča do napredovanja, delitev dela v družini, delovnik itd.) ugotavlja (str. 86), da v družbah, v katerih imajo moški večjo »kulturno in ekonomsko moč« kot ženske, obstaja neprekinjena napetost med zaposlovanjem in skrbstvenim delom, kar ima negativne posledice za zaposlovanje žensk. Na to namreč vplivata dve nasprotujoči si sodobni organizacijski politiki: na eni strani prizadevanja za polno izrabo človeških virov z usklajevanjem družinskih in delovnih obveznosti, na drugi pa usmeritev v prožno poslovno reorganiziranje ter v prakso močne privrženosti zaposlenih.

Narava zaposlovanja se je v VB prilagodila ženski dvojni odgovornosti z večjo razpoložljivostjo delnega (krajšega) delovnega časa in s prožnim zaposlovanjem. Po R. Crompton (str. 90) se v sodobni VB usklajevanje med delom in družino uresničuje ob nadaljevanju spolne neenakosti v zaposlovanju in ob povečevanju razrednih neenakosti. Angleško družbo zato avtorica označuje kot »eno in pol skrbniško družbo« in ne kot »dual breadwinner society«, kar – s primerjalno analizo – pripiše nekaterim drugim družbam v Evropi (npr. Nizozemski, Belgiji). Po zanimivi primerjavi politik usklajevanja dela in družine med VB in ZDA (ki ju povezuje neoliberalistična regulacija trga dela) avtorica ugotavlja (str. 114), da kapitalizem spodkopava družino s svojo brezbriznostjo do »privatnega« življenja najete delovne sile.

Da takšna usmeritev ni edina in samoumevna možnost razvoja kapitalizma, avtorica prepričljivo pokaže v nadaljevanju, ko obravnava vlogo državnih politik, ki z različnimi institucionalnimi režimi (produkcijski, režim blaginje in režim delovnega časa) prispevajo k spreminjanju razmerja med delom in družino. Upoštevač vrsto novejših raziskav, ki so razkrile povezanost sistema socialne blaginje, tipa tržnega gospodarstva ter spolno ne/egalitarne strategije posamezne države, avtorica poudarja (str. 135), da imajo državne politike pomemben vpliv na življenje in blaginjo svojih državljanov kljub popularnosti teorij o globalizaciji, ki težijo k podcenjevanju pomena razlik med državami. Delež revnih otrok konec 20. stoletja glede na posamezno državo je brez dvoma prepričljiv kazalnik upravičenosti avtoričine ugotovitve; v ZDA je ta delež 30,2%, v VB 27% in na Norveškem 7,5%. Sinergetski učinek prej omenjenih strukturnih dejavnikov opravičuje »dramatični zasuk« v začetku 21. stoletja, ko je v središče pozornosti v razpravah o državah blaginje vstopilo žensko ekonomsko obnašanje.

Do pomembne ugotovitve pride R. Crompton (str. 161) tudi pri obravnavi obsega in delitve domačega dela v povezavi s plačanim delom in zadovoljstvom »akterjev«. V nasprotju s pogostimi (konservativnimi) ocenami, da so spremembe v zadnjega pol stoletja prinesle zlo za družino in ženskam več nezadovoljstva, empirične raziskave kažejo, da so ženske bolj zadovoljne, kolikor manj je »domačega tradicionalizma« (v stališčih in praksi). Vendar je tradicionalizma še vedno veliko – na vseh področjih in ravneh – zato avtorica nasprotuje (str. 202) pretiranim trditvam, da naj bi bili moderni ljudje »osvobojeni zgodovinsko pripisanih vlog« (U. Beck). Analiziranje spoja spolne in razredne hierarhije glede na spremenljive ekonomske in

kulturne okoliščine R. Crompton omogoča tudi spoznanje o tem, da imajo teorije individualizacije in izbire veliko skupnega z neoliberalnim mišljenjem in politiko.

Naj tu končam predstavljanje dela s pričakovanjem, da bo morebiti koga le pritegnilo s svojo mnogoplastnostjo, empirično utemeljenostjo, teoretsko »prizemljenostjo« in aktualnostjo. Morebiti bo koga napeljalo k poglobitvi in razširitvi spoznavnega zanimanja. Ali pa bo pozorno branje koga celo spodbudilo k presojanju o prevladujočem teoretskem diskurzu v slovenskem družboslovju. Vse je mogoče.